

Konferencja naukowa pt. „Jeńcy wojenni w niemieckich obozach koncentracyjnych”, Łambinowice, 18 października 2010 r.

18 października 2010 r. Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu (dalej: CMJW w Łambinowicach-Opolu) i Urząd do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych (dalej: UdSKiOR) zorganizowali międzynarodową konferencję naukową pt. „Jeńcy wojenni w niemieckich obozach koncentracyjnych”. Obrady toczyły się w siedzibie muzeum w Łambinowicach. Wzięło w nich udział ok. 60 osób, w tym pracownicy muzeów – miejsc pamięci z Polski, Niemiec i Austrii, nauczyciele akademicy i szkolni, przedstawiciele środowisk kombatanckich i studenci.

Zasadniczym celem konferencji była prezentacja najnowszych ustaleń, dotyczących mało znanego zagadnienia losów jeńców wojennych różnych narodowości w obozach koncentracyjnych III Rzeszy. Różne aspekty tej tematyki opracowali i przedstawili referenci z Austrii, Niemiec i Polski.

Otwarcia konferencji dokonali: dyrektor CMJW w Łambinowicach-Opolu – dr Violetta Rezler-Wasielewska i przedstawiciel UdSKiOR – ppłk Mirosław Demediuk. Doktor V. Rezler-Wasielewska powitała zebranych i wyjaśniła, że tym specyficznym problemem naukowcy z różnych ośrodków badawczych w Polsce i za granicą zajmują się od niedawna. Dotychczas bowiem losy jeńców wojennych przebywających w obozach koncentracyjnych znajdowały się na dalszym miejscu w programach badawczych. Podpułkownik M. Demediuk odczytał z kolei list Kierownika UdSKiOR – dr. Jana Stanisława Ciechanowskiego, adresowany do uczestników konferencji, w którym podkreślone zostało znaczenie badań nt. jeńców wojennych w obozach koncentracyjnych. Mają się one przyczynić do jeszcze lepszego poznania systemu niemieckich obozów. Następnie dyrektor muzeum przekazała prowadzenie konferencji prof. dr hab. Danucie Kisielewicz, prezes Stowarzyszenia Przyjaciół CMJW w Łambinowicach-Opolu, która przedstawiła program obrad.

Referat wstępny dotyczący stanu polskich badań nad jeńcami wojennymi w niemieckich obozach koncentracyjnych wygłosił mgr Piotr Stanek (CMJW

w Łambinowicach-Opolu). Zwrócił uwagę na złożoność problemu: wielość narodowości jeńców wojennych, którzy wbrew prawu międzynarodowemu trafili do obozów koncentracyjnych oraz wielość tychże obozów. Zaznaczył, że tylko niektóre aspekty są stosunkowo dobrze opracowane, badania nad innymi dopiero się rozpoczynają, a jeszcze inne czekają na zajęcie się nimi. W związku z tym istnieje potrzeba opracowania kompleksowej monografii tego zagadnienia. Byłaby ona pierwszą próbą całościowego ujęcia problemu.

Kolejny prelegent – mgr Jens Nagel z Fundacji Saksońskich Miejsc Pamięci dla Upamiętnienia Ofiar politycznej Przemocy (*Stiftung Sächsische Gedenkstätten zur Erinnerung an die Opfer politischer Gewaltherrschaft*), przedstawił zagadnienie pt. „Wehrmacht i SS w wojnie totalnej. Jeńcy wojenni w obozach koncentracyjnych jako ofiary narodowosocjalistycznej polityki zagłady”. Zwrócił zwłaszcza uwagę na liczne wyselekcjonowane kategorie jeńców radzieckich, które miały ulec eksterminacji w obozach koncentracyjnych. Zaliczali się do nich m.in. działacze partii komunistycznej, pracownicy administracji państwowej, oficerowie polityczni czy osoby pochodzenia żydowskiego. Ich losy posłużyły mu do przedstawienia schematu współpracy Wehrmachtu z SS w zakresie eksterminacji jeńców radzieckich, którego punktem wyjściowym były rozkazy wydane przez najwyższe władze polityczne i wojskowe III Rzeszy.

Pobył jeńców polskich z kampanii wrześniowej w obozie na Majdanku zaprezentowały wspólnie dr Violetta Rezler-Wasielewska (CMJW w Łambinowicach-Opolu) i mgr Marta Grudzińska (Państwowe Muzeum na Majdanku). Ta ostatnia rozpoczęła wystąpienie od przytoczenia dramatycznego listu jeńca polskiego żydowskiego pochodzenia, świadomego zbliżającej się śmierci. Kilkusetosobowa grupa jeńców, w której znalazł się autor listu, została zgładzona w listopadzie 1943 r. w ramach akcji o wymownej nazwie „Dożynki” („*Erntefest*” *Aktion*). Druga referentka przybliżyła natomiast związki obozu przy ul. Lipowej 7 w Lublinie, gdzie polscy jeńcy wojenni-Żydzi byli przetrzymywani, z obozem na Majdanku. Obóz przy ul. Lipowej nie był ani klasycznym obozem dla jeńców wojennych, ani typowym dla Żydów. Podlegał bowiem SS, ale jeńcy m.in. zachowali mundury i mieli własny samorząd. W swej konkluzji autorki podkreśliły, że dla większości z nich Majdanek był miejscem śmierci. Zakończyły gorzką refleksją na temat upamiętnienia miejsca byłego obozu, na którego terenie obecnie znajduje się centrum handlowo-rozrywkowe.

Wystąpienie podsumowała prof. dr hab. D. Kisielewicz, która zwróciła uwagę na fakt, że autorki zaprezentowały dwa problemy: historię obozu pracy Lipowa 7 oraz szersze spojrzenie na eksterminację Żydów.

Następnie głos zabrał mgr Przemysław Jagieła z CMJW w Łambinowicach-Opolu, który przedstawił komunikat poświęcony specyficznej grupie je-

nieckiej – podchorążym, których w wyniku podejrzeń o udział w konspiracji aresztowano i skierowano do KL Buchenwald, skąd większość trafiła następnie do KL Mittelbau-Dora. Ciężkie warunki pracy i traktowania przeżyło 65 ze 104-osobowej grupy.

Po tych wystąpieniach prof. dr hab. D. Kisielewicz zaprosiła zebranych do udziału w dyskusji. Głos zabrała m.in. dr Adriana Dawid z Instytutu Historii Uniwersytetu Opolskiego, która zapytała, na ile konieczne okazało się weryfikowanie pierwszych opracowań monograficznych o obozach koncentracyjnych. Interesowała ją również rola byłych więźniów, niejednokrotnie autorów pierwszych publikacji o tychże obozach w badaniach. Odpowiedzi udzielił P. Stanek zwracając uwagę na fakt, iż zasadniczo autorzy opracowań – dawni więźniowie obozów, byli zawodowymi historykami, a ich prace częściowo się zdezaktualizowały w wyniku odkrywania nowych dokumentów. Odpowiedź uzupełnił dr Jacek Lachendro (Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau), który przybliżył proces weryfikacji danych na konkretnym przykładzie – jeńców radzieckich w KL Auschwitz.

Po krótkiej przerwie wystąpiła kolejna prelegentka, mgr Beata Siwek-Ciupak (Państwowe Muzeum na Majdanku), która nawiązując do wcześniejszego pytania dr A. Dawid stwierdziła, że w Muzeum na Majdanku autorami prac nie byli b. więźniowie, tylko zawodowi historycy. Podkreśliła, że obecne badania prowadzone są na podstawie nowych dokumentów, które odnaleziono w latach dziewięćdziesiątych XX w. Przedstawiła dzieje dwóch obozów dla jeńców radzieckich na Majdanku. W pierwszym znalazła się również grupa kobiet-jeńców. Stwierdziła ponadto, że jeńcy radzieccy podejmowali próby ucieczek. Największa z nich miała miejsce 14 lipca 1942 r., kiedy z obozu zbiegło ponad 80 osób. Beata Siwek-Ciupak omówiła również dzieje nietypowego obozu, autonomicznego lazaretu dla radzieckich jeńców-inwalidów, którego założeniem było uczynić ich zdolnymi do pracy. W tym obozie przy użyciu tylko prymitywnych narzędzi dokonano nawet udanej trepanacji czaszki.

Wcześniej rozpoczęty wątek kontynuował dr J. Lachendro. Prelegent zaprezentował wyniki swoich badań, tytułowe nowe spojrzenie na los sowieckich jeńców w KL Auschwitz, z których wynika, że ostateczną liczbę jeńców radzieckich, ofiar tego obozu – jego zdaniem należy trochę obniżyć, do nieco ponad 14 tys. osób. Podkreślił m.in., że do tej pory badacze skupiali się na pierwszym, najtrudniejszym etapie pobytu jeńców radzieckich w KL Auschwitz. Drugi natomiast okres jest mniej poznany. Dotychczas funkcjonowało przekonanie, że warunki traktowania i bytowe wówczas się nie zmieniły. Referent udowodnił, że sytuacja jeńców od drugiej połowy 1942 r. wyglądała jednak nieco inaczej. Podkreślił konieczność zbadania zjawiska ruchu oporu jeńców radzieckich w obozach koncentracyjnych.

Kolejny referat przedstawiła dr Dorota Sula (Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy), która opisała los jeńców radzieckich i włoskich w KL Gross-Rosen. Ci pierwsi byli poddawani brutalnej eksterminacji – m.in. rozstrzeliwani w zbiorowych egzekucjach, a dokonujący jej SS-mani zostali nawet uhonorowani wojskowymi odznaczeniami czy gratyfikacją pieniężną. W trudnym położeniu znaleźli się również jeńcy włoscy, przybywający do obozu od stycznia 1944 r. Nie znali oni języka niemieckiego, oraz stanowili nieliczną grupę (ok. 250 osób), co znacząco utrudniało im funkcjonowanie w obozie. W dodatku w mniejszych grupach byli wysyłani do różnych filii KL Gross-Rosen. Prelegentka podkreśliła, że dane na ich temat są szczątkowe i pochodzą z relacji więźniów-Polaków czy z list transportowych.

Dyskusję, jaka nastąpiła po referacie dr D. Suli, rozpoczęła Barbara Grzegorzczuk. Zapytała, czy jeńcy podlegali tatuowaniu w obozach koncentracyjnych, oraz jak potoczyły się ich losy po wojnie. Odpowiedzi udzielił dr J. Lachendro. Podkreślił, że radzieccy jeńcy wojenni byli pierwszą grupą w KL Auschwitz objętą praktyką tatuowania numeru (na klatce piersiowej). Losów jeńców radzieckich po opuszczeniu obozu nikt nie śledził (poza jednym przypadkiem), w ich relacjach ten aspekt był pomijany. Pan Józef Dubiński (z nyskiego zarządu Związku Kombatantów i Byłych Więźniów Politycznych) podzielił się osobistą refleksją o żołnierzach rosyjskich z jego pułku, zaznaczając, że wśród uznanych za Rosjan, byli również Polacy. Kolejne pytanie dotyczyło prób werbunku jeńców radzieckich do jednostek walczących przeciw Związkowi Radzieckiemu. W odpowiedzi na nie, mgr J. Nagel przywołał nie tylko sylwetkę gen. Andrieja Własowa, lecz również dokonał podziału na kolaborację dobrowolną i przymusową. Podkreślił, że nie można uogólniać tego problemu, uznając np., że znaczny procent jeńców, którzy przeżyli, było kolaborantami.

Po przerwie obiadowej prof. dr hab. D. Kisielewicz wznowiła obrady prosząc o zabranie głosu dr. Piotra Setkiewicza (Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau). Prelegent przybliżył zagadnienie Żydów – brytyjskich jeńców wojennych i więźniów KL Auschwitz, pracujących w kopalni „Janina” w Libiążu. Wyjaśniał m.in. powody, dla których zatrudniono w tym miejscu palestyńskich Żydów, a nie rodowitych Brytyjczyków. Barwnie opisał sposób traktowania tejże grupy przez Niemców. Dzieje Arbeitskommando E 562 Janinagrube w Libiążu obrazowały, jego zdaniem, pewien schemat myślenia niemieckich przemysłowców na temat zatrudniania różnych grup jenieckich. Dopiero po pewnym czasie zastąpiono jeńców pochodzenia żydowskiego jeńcami brytyjskimi. Zwrócił również uwagę, że podobna sytuacja odnosiła się do pobliskiej kopalni w Jaworznie.

Ostatni wystąpił mgr Harald Knoll z Instytutu Badania Wojny im. Ludwiga Boltzmana w Grazu (*Ludwig Boltzman-Institut für Kriegsforschung*),

który przybliżył zagadnienie pt. „Powojenne procesy dotyczące zbrodni na jeńcach wojennych w obozach koncentracyjnych”. Referent zauważył m.in., że temat ten nie cieszył się większym zainteresowaniem badaczy, którzy zajmowali się procesami załóg obozów koncentracyjnych, głównie KL Mauthausen i KL Dachau. Skoncentrował się na największej ucieczce jeńców z bloku 20. w KL Mauthausen („blok śmierci”). Obława na uciekinierów określana jest nazwą „polowania na zające”, podczas której ludność cywilna austriacka dała liczne przykłady haniebnego zachowania, rzadziej bohaterskich postaw. Po wojnie nie prowadzono śledztwa dotyczącego tej zbrodni, poza nielicznymi wyrokami skazującymi Austriaków, podejrzanych o zbrodnie na jeńcach radzieckich.

Następnie prowadząca obrady podziękowała prelegentom za interesujące wystąpienia i poprosiła zebranych o zadawanie pytań. Juliusz Maria Krawacki (prezes Okręgu Opolskiego Związku Oficerów Rezerwy RP i Związku Sybiraków) podzielił się osobistymi refleksjami na temat pobytu jeńców niemieckich i japońskich na Syberii oraz o trudnych warunkach klimatycznych, z którymi się zmagali.

Profesor dr hab. D. Kisielewicz oddała następnie głos dyrektor muzeum, dr V. Rezler-Wasielewskiej, która dokonała podsumowania obrad. Podkreśliła ona, że wygłoszone referaty oddają aktualny stan badań. Mimo że dokonany w ostatniej dekadzie postęp jest ogromny, to jednak część ustaleń nadal ma wstępny charakter. Niniejsza konferencja stanowi tylko próbę bilansu, a postulowana monografia traktująca o jeńcach wojennych w niemieckich obozach koncentracyjnych w dalszym ciągu stanowi odległą perspektywę. Następnie podziękowała wszystkim za udział w spotkaniu i zakończyła zaproszeniem zebranych na przyszłoroczną konferencję poświęconą jeńcom pochodzenia żydowskiego w niewoli niemieckiej.

Piotr Stanek